

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST ЎТМИШГА НАЗАР

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН АҲОЛИСИНИ ИСТЕЪМОЛ ТОВАРЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ МУАММОЛАРИ

Бабаджанов Хасан Бахтиёрович,
Тошкент Ахборот технологиялари университети
Гуманитар фанларкафедраси катта ўқитувчиси, PhD

For citation: Babadjanov Khasan. Problems of supply with consumer goods of the population of Uzbekistan during the Second world war. Journal look to the past. 2019, vol. 1, issue 8, pp. 33-38.

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-9-3>

Келиб тушган сана 5 июль, 2019
Эълон қилинган сана 10 сентябрь, 2019

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мавжуд адабиётлар ва архив материаллари асосида Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон аҳолисини истеъмол товарлари билан таъминотидаги муаммолар, сабаблари ва уларни ҳал этиш масалалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: таъминот тизими, иқтисодий муаммолар, карточка тизими, моддий ресурслар, фронт, ҳарбий маҳсулот, истеъмол товарлари, кооперация, енгил саноат.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИМИ ТОВАРАМИ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Бабаджанов Хасан Бахтиёрович,
PhD, старший преподаватель
кафедры Гуманитарных наук ТУИТ

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе доступной литературы и архивных материалов рассматриваются проблемы, причины и решения обеспечения потребительскими товарами населения Узбекистана в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: система обеспечения, экономические проблемы, карточная система, материальные ресурсы, фронт, военная продукция, кооперация, потребительские товары, легкая промышленность.

PROBLEMS OF SUPPLY WITH CONSUMER GOODS OF THE POPULATION OF UZBEKISTAN DURING THE SECOND WORLD WAR

Babadjanov Khasan,
PhD, senior teacher at
Department of Humanities TUIT

ANNOTATION

In this article, on the basis of available literature and archival materials are described the problems, causes and solutions for the provision of consumer goods of the population of Uzbekistan during the Second World War.

Keywords: supply system, economic problems, rationing system, material resources, front, military products, cooperation, consumer goods, textile industry.

Иккинчи жаҳон уруши йиллари Ўзбекистон аҳолиси турмуш тарзига ва яшаш шароитларига салбий таъсир кўрсатди. Асосий моддий бойликлар ва ресурсларнинг фронтга жалб қилиниши натижасида аҳоли озиқ-оақат ва саноат маҳсулотлари билан таъминлашда узилишлар оддий ҳолатга айланди. Давлат аҳолини бирламчи эҳтиёжларини қондириш мақсадида нон ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларига карточка тизими жорий қилинди. Шу йўл билан аҳолининг минимал эҳтиёжлари қондирилди. Лекин бошқа истеъмол маҳсулотлари билан таъминотда камчиликлар мавжуд эди. Бундай камчиликларнинг пайдо бўлиши уруш даври иқтисодиёти билан бевосита боғлиқ эди.

Ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун корхоналар фуқаролик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кескин камайтирди. Шу йўл билан озод этилган ишлаб чиқариш қувватлари ҳарбий буюртмалар бажарилишини таъминлашга йўналтирилди. Шу-

нинг учун маълум даражада фронт таъминоти билан боғлиқ маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг ортиши кузатилди. Масалан, 1941 йилда Ўзбекистонда жами 4040,6 минг метр ипак ва яримипак мато ишлаб чиқарилган бўлса, 1942 йилда 4362,8 метргача кўпайди[1]. Шу ҳолатга тескари ҳолда енгил саноат корхоналарида ишлаб чиқариш балансини ҳарбий маҳсулотлар фойдасига ўзгариши натижасида 1941-1942 йиллар оралиғида аҳолига сотиш учун мўлжалланган трикотаж маҳсулотлари 16%гача ва пойабзал эса 8% гача қисқарди[2, 75-76].

Шу давр оралиғида пайпоқ ишлаб чиқариш 13573,2 минг донадан 46.8,1 минг донагача, оёқ кийим ишлаб чиқариш 3576,8 минг жуфтдан 2638 минг жуфтига камайди[3]. Умумий ҳолатда, 1942 йилда республика енгил саноат корхоналари ишлаб чиқариш режасини 52,9%га бажарди. Маҳсулот таннари эса режада белгилангандан 7,8% юқори бўлди[4]. Аҳоли кенг истеъмолига мўлжалланган товарлар ишлаб чиқариш ҳам орқада қолди. 1942 йилда Ўзбекбирлашув тизимида кенг истеъмол товарларни ишлаб чиқаришни 46%га бажарилди[5].

Уруш йилларида республика асосий тармоқлари қувватларининг ҳарбий ишлаб чиқаришга қаратилиши, истеъмол товарларининг камайиши маълум маънода маҳаллий саноат корхоналарининг ривожланиши учун йўл очиб берди. XX аср 30 йилларида собиқ Иттифоқда шахсий иқтисодий ташаббусни бўғиш ва шахсий мулкчиликка қарши қанчалик курашмасин, тўлиқ ишлаб чиқаришни давлат тасарруфига ўткази олимади. Масалан, ҳунармандчилик артеллари ва майда ишлаб чиқариш кооперациялари сақланиб қолди. Бу иқтисодий тузилмалар аввалги ахамиятини йўқотган бўлсада, кенг истеъмол моллари ишлаб чиқариш ва маиший хизмат кўрсатиш соҳаларида унумли фаолият олиб борди. Уруш бошланиши билан аҳолини кийим-кечак, уй-рўзғор буюмлари ва тузатиш-ямаш ишларини асосий бажарувчига айланди.

Ўзбекистонда туман-шаҳар тасарруфидаги корхоналари саноат ялпи ҳажми 1941 йилда 47,2 млн. руб.дан 63,4 млн. руб.га (1942 йилда режа 57 млн. руб. деб белгиланган эди) ошди[6]. Юқоридаги сабабларга кўра, ногиронлар кооперацияси корхоналарида ҳам 1942 йил режаларидан ошиқроқ ҳажмда ўсишга эришилди. Яъни, 1941 йилда 30,9 млн. руб.-дан 1942 йилда 44,9 млн. руб.гача ўсиш кўрсатилди (1942 йил режаси 42,9 млн. руб. этиб белгиланган эди) [7].

Уруш йилларида ОРС (Отделы рабочего снабжения) ва “Пробснаб” тизимидаги муассасалар 50 млн. рублик кенг истеъмол товарлари ишлаб чиқарди. ОРСлар асосан ўзлари фаолият олиб бора-

ётган корхоналарда ортиб қолган хом ашёдан совун, оёқ кийим, металл хўжалик буюмлари ва шу қабилар ишлаб чиқарди[8, 279].

Юқоридаги номлари кўрсатилган ташкилотлар уруш йилларида аҳолини енгил саноат ва истеъмол товарлари билан таъминлашда салмоқли ҳисса қўшдилар. 1942 йил май охирларида Абвер (фашистик Германия харбий разведкаси) ва шарқий худудлар бўйича комиссарлик томонидан Гитлер ва Муссолини учун урушдаги ҳолат бўйича махсус доклад тайёрланди. Докладда шу вақтгача собиқ Иттифоқнинг харбий ва иқтисодий барбод бўлмаганлигининг уч сабаби кўрсатилган эди. Ушбу сабабларнинг бири сифатида: “Қаттиқ давлат бошқарувида бўлса ҳам, норасмий тарзда эски хусусий корхоналарнинг тикланиши ва янгиларининг қурилиши кўрсатилди” [9,85]. Аҳоли шахсий ташаббусининг ғалабага хизмат қилинганлигини душман тараф ҳам тан олишга мажбур бўлган.

Ушбу мураккаб ижтимоий-иқтисодий шароитда аҳолининг асосий қисми карточкада белгиланган нормалардан ташқари эркин савдодан деярли ҳеч нарса харид қилишга имконияти етмас эди. Уруш йилларида кийим-кечак ва пойабзални чайқовчилик бозорларида жуда қиммат нархларда топиш мумкин эди. Аҳоли учун товарлар хунармандчилик цехларида ёки фабрикаларда қолдиқ материаллардан тайёрланган. Масалан, сандалларни устки қисми гимнастёрка қолдиқларидан тайёрланиб, 1943 йилда нархи 85-100 рублани ташкил этган[10]. Болалар учун ҳам қолдиқлардан кўпроқ маҳсулот тайёрланди. Чунки болалар кийимларига камроқ материал сарф этилган ва иккинчидан улар қимматроқ турган. 1943 йилда давлат дўконларида телогрейка 62 рубль бўлган ҳолда, болалар пальтолари 88 рубль эди[11].

Қолдиқлардан тайёрланган маҳсулотлар ўта сифатсиз ва қиммат бўлса-да, уларни ҳам топиш анча муаммоли масала эди. Текширувлар натижасида Тошкент шаҳрида сифатсиз ва қолдиқлардан тайёрланган аёллар белбоғи 43 рубльдан сотилаётгани аниқланди. Шунингдек, шаҳар омборларида сифатсиз ва соғлиқ учун зарарли болалар юмшоқ ўйинчоқлари ҳам топилди[12]. Бундай масъулиятсизлик одатий ҳолатга айланган эди. Уруш йилларида истеъмол товарлари ассортиментини ва сифатини ҳеч қайси ташкилот назорат қилмаган.

Қишлоқ аҳолисининг истеъмол товарлари билан таъминот масаласи қониқарсиз даражада эди. Давлат ва колхоз миқёсида ўзаро савдо пул шаклида эмас, асосан бартер шаклида олиб борилган. Ҳосил йиғими ёки экиш даврида давлат колхозларга маълум қишлоқ хўжалиги маҳсулотига айирбошлаш шартини билан саноат товарлари, бўғдой,

ёнилғи-мойлаш маҳсулотлари ҳамда уруғлик етказиб берган. Бу ҳолатга мисол сифатида 1942 йил 2 мартдаги Ўзбекистон ССР ХКСнинг 332-сонли қарори билан республика колхозларига жунга айирбошлаш шарти билан 10000 тонна ва гўштга айирбошлаш шарти билан 5000 тонна уруғлик буғдой ажратилди[13].

Республика қишлоқ аҳолисининг саноат маҳсулотлари билан таъминланиши даражаси жуда қониқарсиз ҳолатда эди. 1944 йилда ўтказилган текширувлардан маълум бўлишича, саноат маҳсулотлари асосан район марказларида қолиб кетиб, қишлоқ жойларига етиб бормаган[14]. Қишлоқ жойларда яшовчи аҳоли саноат товарлари карточкалари билан таъминланмасди. Шунинг учун улар асосан шаҳарлардаги чайқовчилик бозорларидан саноат маҳсулотларини харид қилганлар. Чайқовчилик бозорларида нархлар жуда қиммат бўлиб, саноат товарларини сотиб олишга ҳамманинг ҳам қурби етмасди.

Истисно тариқасида, ғалла ва қанд лавлагиси йиғим-терими даврида колхозчилар меҳнатини рағбатлантириш мақсадида саноат товарларини савдоси ташкил этиларди. 1943 йил ғалла ҳосили йиғими даврида “Ўзбекбирлашув” тизими орқали колхозчиларга 10 млн. рублик саноат товари сотилди[15].

Умуман олганда, уруш бошланиши билан республика саноат корхоналари ишлаб чиқариш қувватлари ҳарбий буюртмаларни бажаришга қаратилди. Бу вазифани амалга ошириш учун халқ истеъмоли товарлари ва умуман тинчлик даврида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар қисқартирилди. Саноат трансформацияси жараёнинатижасида армияни қурол-яроғ ва бошқа керакли маҳсулотлар билан муттасил таъминланиши ҳамда саноат учун зарур хом-ашё ва фойдали қазилмалар таъминоти масалалари нисбатан ижобий ҳал этилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3318- йиғмажилд, 14.-варақ.
2. История Второй мировой войны (1939-1945 гг.). Т. 6. — Москва: Воениздат, 1965. — С. 75-76.
3. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3318- йиғмажилд, 14об.-варақ.
4. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3740- йиғмажилд, 33-варақ.
5. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3740- йиғмажилд, 112-варақ.
6. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3318- йиғмажилд, 12об.-варақ.
7. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3318- йиғмажилд, 13об.-варақ.
8. Экономический фундамент Победы: параллели истории и современности: Монография / Под общей редакцией И.В. Каравае-

вой. – Москва: Институт экономики Российской академии наук, 2015. – С. 279.

9. Серазетдинов Б. Мобилизационная экономика Западной Сибири в годы Великой Отечественной войны: историография проблемы. Мобилизационная модель экономики: исторический опыт России XX века: сборник материалов II всероссийской научной конференции. – Челябинск: 2012. – С.85.

10. ЎзР МДА, Р-837-фонд, 32-рўйхат, 3756-йифма жилд, 301-варақ.

11. ЎзР МДА, 2563-йифма жилд, 205-варақ.

12. ЎзР МДА, Р-91-фонд, 8-рўйхат, 310-йифма жилд, 85-варақ.

13. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3265 йифмажилд, 237-варақ.

14. ЎзР МДА, Р 91-фонд, 8-рўйхат, 310 йифмажилд, 64-варақ.

15. ЎзР МДА, Р 837-фонд, 32-рўйхат, 3774 йифмажилд, 362-варақ.